

Austrumu baznīcas Livonijā

Recenzija par grāmatu: Andrzej Gil. *Kościół wschodnie w Inflantach i ich zaplecze w okresie od XIII do początku XIX wieku. Konteksty – uwarunkowania – tradycje*. Lublin 2019. [Andžej Gils. Austrumu Baznīcas un to struktūras Livonijā posmā no 13. līdz 19. gs. sākumam. Konteksti – apstākļi – tradīcijas. Ļubļina 2019]

Edvards Seliška, *Mg. hist.*

2019. gadā Ļubļinas Katoļu universitāte (*Katolicki Uniwersytet Lubelski*) izdeva Austrumu kristietības konfesiju vēstures speciālista profesora Andžeja Gila (*Andrzej Gil*) grāmatu “Austrumu Baznīcas un to struktūras Livonijā posmā no 13. līdz 19. gs. sākumam. Konteksti – apstākļi – tradīcijas” (*Kościół wschodnie w Inflantach i ich zaplecze w okresie od XIII do początku XIX wieku. Konteksty – uwarunkowania – tradycje*). Jānorāda, ka grāmata jau izdošanas brīdī ir bibliogrāfisks retums, jo iznācis tikai 50 eksemplāros.

Pirms pievērsties pētījumā aplūkotajiem jautājumiem, jāatzīmē, ka būtiska ir ģeopolitiskā terminoloģija, kas parādās jau pašā darba nosaukumā. Runa ir par terminu “Inflantija” (*Inflanty*) poļu valodā, kas latviski tulkots kā “Livonija”. Būtiski ir zināt šī termina lietojuma kontekstu konkrētā brīdī, jo ar šo vārdu Polijas vēstures zinātnē apzīmē dažādas teritorijas – Livonijas zemes 13.–16. gs., Žečpospōlitas jeb Polijas–Lietuvas pakļautībā esošo Pārdaugavas hercogisti 16.–17. gs., t. s. “Zviedru Vidzemi” 17.–18. gs., Polijas–Lietuvas valsts pārvaldībā palikušo mūsdienu Latgales teritoriju 17.–18. gs. (Inflantijas vojevodisti jeb hercogisti), Krievijas sastāvā nonākušo “Zviedru Vidzemi” 18.–20. gs. vai pat visu mūsdienu Latvijas teritoriju ar Igauniju vai bez tās, bet ar Kurzemes un Zemgales hercogistes teritoriju jebkurā laika posmā starp viduslaikiem un 20. gs. sākumu. Kā redzams, A. Gils ērtības labad izmanto pēdējo risinājumu. Apsveicami, ka autors šo problēmu aplūko jau ievadā un cenšas to skaidrot.

Darba mērķis, kuru autors izvirza, ir mēģinājums sniegt visu trīs Austrumu kristietības novirzienu, kuri vēsturiski bija klātesoši Latvijā un Igaunijā, – pareizticības, vecticības un uniātisma – pirmo sintēzi. Būtiska loma darbā ierādīta politisko un militārpolitisko procesu

mijiedarbībai un lomai šo konfesiju vēsturē. Tādēļ recenzijā aplūkots gan autora veikums, kas attiecas tieši uz šo konfesiju vēsturi, gan arī rakstītais par politiskajām un militārajām norisēm.

Darba ģeogrāfiskais ietvars ir fokusēts uz ieguldījumu arī Polijas vēstures izpētē. Ir rakstīts par visu viduslaiku Livonijas teritoriju 13.–15. gs., taču no 16.–18. gs. aplūkotas tikai tās Latvijas un Igaunijas zemes, kuras dažādos laika posmos bijušas Žečpospoļitas tiešā pakļautībā vai vasaļatkarībā (kā Kurzemes un Zemgales hercogiste). Piemēram, ir aplūkota situācija Latgalē 18. gs. (141.–164. lpp.), bet ne Vidzemē vai Rīgā. Līdz ar to darba smaguma centrs ir tieši 16.–18. gs. (69.–186. lpp.). Tomēr atrodamā arī zināma nekoncekvence – pielikumā Nr. 1 (279.–282. lpp.) ir mēģināts dot ieskatu par pareizticīgās Baznīcas funkcionēšanu Vidzemes guberņā, tajā skaitā par latviešu zemnieku pāriešanu pareizticībā. Tas ir atsevišķs, gana komplekss temats, kura problemātiskumu jau populārzinātniski iezīmējis Mārtiņš Mintaurs.¹ Šim jautājumam būtu jāvelta atsevišķs padziļināts pētījums, vai arī par to šajā monogrāfijā nebūtu jāraksta vispār. Savukārt pielikumi Nr. 2 un 3 ir ļoti vērtīgi – tie ir vieni no retajiem monogrāfijā izmantotajiem arhīva materiāliem, kas ienesti zinātniskajā aprītē.

Šis profesora A. Gila darbs ienāk pētījumu telpā, kurā jau ir Latvijas vēsturnieku sintēzes vai to mēģinājumi, kuri attiecas gan uz pareizticību, gan vecticību. Uzreiz gan jānorāda, ka daļai šo pētījumu ir tendence izteikt morālu vērtējumu “labs” vai “ļauns” par tiem vai citiem Latvijas vēstures spēlētājiem. No pareizticības apoloģētikas viedokļa, kur savīti vācu (luterāņa) vai poļu (katoļa) “muižnieka-apspiedēja”, “apspiestā latviešu zemnieka” un “ieciētīgā pareizticīgā misionāra” motīvi, rakstījis Antonijs Pommers.² Šāda pieeja bija ieturēta Jurija Samarina 19. gs. vidū “Vēstulēs no Rīgas” radītajā diskursā, rakstot par Baltiju no

lielkrievu pozīcijām.³ Lielā mērā šo pieeju bija pārņēmis arī Latvijas baltkrievu izglītības darbinieks Sergejs Saharovs,⁴ kurš pozitīvi raudzījās uz pareizticību un negatīvi uz uniātismu.⁵ 20. gs. beigās un 21. gs. nenovērtējams ir profesora Aleksandra Gaviļina veikums, kaut gan viņš pamatā pētīja pareizticību Latvijā 19.–20. gs.⁶

Ņemot vērā vecticībnieku vēsturiski ciešo saikni ar Latviju un faktu, ka Latvijas teritorijā dzīvojošo krievu vidū tā bija izplatītākā konfesija,⁷ šis novirziens ir salīdzinoši labi pētīts. Vecticībai veltīta Arnolda Podomazova sintēze,⁸ kurā, ņemot vērā vecticībnieku vēstures īpatnības, Zobenbrāļu ordenis viduslaikos vērtēts negatīvi, savukārt Žečpospoļitas varas posms Latgalē vai pat konkrētu muižnieku, piemēram, Konstantīna Kazimira Plātera,⁹ darbība aplūkota pozitīvi.¹⁰ Pētīti arī atsevišķi aspekti, kā Novgorodas bezpriesteru vecticībnieku ienākšana Inlantijā Feodosija Vasiļjeva vadībā.¹¹ Jāatzīmē arī pie sociālās vēstures pieskaitāmā Nadeždas Pazuhinas eseja par vecticībnieku integrētību Latvijas sabiedrībā. Pareizticībai Kurzēmē pievērsusies Kristīne Ante,¹² bet Maija Grizāne mēģinājusi sniegt pareizticības un vecticības vēstures sintēzi Latvijā 19.–20. gs.¹³

Par uniātismu, ņemot vērā arī mazāku tā klātesamību Latvijā, pētījumu ir krietni mazāk. Valda Franciska Plennes veikums ir plašākais šobrīd latviešu valodā pieejamais darbs.¹⁴ Šajā kontekstā A. Gila pētījuma nodaļas, kas veltītas uniātisma vēsturei Latvijā (171.–178., 179.–186. lpp.), ir pilnīgākais uniātisma Latvijā raksturojums poļu valodā. Uz visu triju novirzienu aprakstīšanu 16.–18. gs. Latgales teritorijā pretendē Reiņa Norkārklā pētījums, kurā cita starpā izmantoti arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (LNA LVVA) materiāli¹⁵ – tas pietrūcis citiem pētījumiem.¹⁶

Profesora A. Gila darba struktūru veido ievads, piecas nodaļas, kuras sadalītas

apakšnodaļās, nobeigums, kopsavilkums krievu valodā un pielikumi. Pozitīvi vērtējams tas, ka visu nodaļu noslēgumā ir arī kopsavilkums vai secinājumi. Darba ievads faktiski ir problēmas izklāsta un ļoti virspusēja historiogrāfijas ieskata sajaukums. Tas ļauj uzreiz apzināt autora avotu bāzi – tā ir gandrīz tikai zinātniskie pētījumi un publicētie avoti. A. Gilam trūkst izmantoto avotu un literatūras analīzes, īpaši ņemot vērā, ka izmantotā literatūra ir plaša. Taču ir piefiksēti Latvijas vēsturnieki, kuri pēta kristīgo konfesiju vēsturi, un A. Gila grāmata noteikti būs labs uzziņas avots nākamajiem vēsturniekiem par jau veiktajiem pētījumiem, īpaši krievu un baltkrievu zinātnieku darbiem.

Rakstot par publicētajiem avotiem, autors tiešām izmantojis maksimāli plašu pieejamo literatūru, kurā atrodamas ziņas par Austrumu kristīgajām konfesijām. Publicētie avoti ir, piemēram, Žečpospoļitas Seima uzdevumā veiktā Pārdaugavas hercogistes muižu revīzija 1599. gadā¹⁷ vai hercogistes katoļu baznīcu vizitācija 1613. gadā.¹⁸ Taču nav izmantoti publicētie avoti latviešu valodā (Boļeslava Brežgo¹⁹ vai Staņislava Škutāna²⁰ izdotie materiāli). Nav izmantoti arī ne Lietuvas, ne Polijas arhīvi, kuros ir ļoti bagātīga sava laika ietekmīgāko Žečpospoļitas dzimtu sarakste, kas aptver plašu tēmu loku un kur parādās reliģiskie un konfesionālie aspekti, piemēram, Lietuvas Valsts vēstures arhīvs Viļņā (*Lietuvos valstybės istorijos archyvas*), kurā ir 1276. fonds – t. s. Plāteru fonds, vai Seno aktu galvenais arhīvs Varšavā (*Archiwum Głównie Akt Dawnych*), kurā ir Radzivilu vai Tizenhauzu fondi. Tāpat nodēriņas var būt LNA LVVA 712. un 1881. fondu atrodamās Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils traktu revīzijas 1772.–1773. gadā, ko veikušas Krievijas varas iestādes vai vietējā šļahta pēc viņu norādījuma.²¹ Kā statistisks materiāls tas ir labs avots arī etnisko un reliģisko aspektu analīzei.

Uzmanības vērta ir informācija, kas atrodama atsaucēs, – tās ir ļoti apjomīgas,

tiesa gan, to izvietošanas princips var apgrūtināt tālākus meklējumus, jo nereti rindkopas beigās ielikta atsauce, kas ietver četrus, pat piecus darbus, kuri attiecas uz dažādām pamatteksta daļām, taču ir grūti izsekot, uz kuru tieši.

Pirmā nodaļa, ņemot vērā arī avotu izpētes līmeni (piemēram, Ēvalda Mugurēviča pētījumi, kuri gan nav specifiski par pareizticību viduslaiku Livonijā, taču ir faktoloģiski bagāti), ir tiešām veiksmīgs pārskats par Polockas, Pleskavas, Novgorodas, Lietuvas kņazu, Livonijas ordeņa un katoļu Baznīcas Livonijā politiski militāro mijiedarbību konfesionālajā politikā.

Otrajā nodaļā daudz, vietām pārāk daudz vietas veltīts 16. gs. vidus un otrās puses Livonijas politiskās vēstures aprakstam. Saprotama ir autora vēlme iepazīstināt poļu lasītāju ar plašāku Livonijas kara vēstures militārpolitisko fonu, taču tas jau ir aprakstīts gan fundamentālos Latvijas vēsturnieku darbos 20. gs. vidū,²² gan mūsdienīgu poļu zinātniskajā literatūrā – Annas Zemlevskas pētījumā par Rīgu Žečpospoļitas varā.²³ Līdz ar to grāmatas otrās nodaļas ceturta (77.–79. lpp.) un piektā apakšnodaļa (79.–81. lpp.), kuras aplūko Žečpospoļitas–Maskavas karu un Krievijas cara Ivana IV un Dānijas prinča Magnusa attiecības, ir pārāk plašas un iziet ārpus darba tēmas. Savukārt, rakstot par Livonijas karu (1558.–1582. g.), autors, mēģinādams konspektīvi to izklāstīt, vienkāršo vairākus aspektus, un tas noved pie neprecizitātēm. Turklāt autors lielā mērā paļaujas uz baltkrievu un krievu pētījumiem. A. Gils izsaka interesantu domu, ka caram Ivanam IV sākotnēji nav bijis tālejošu stratēģisku plānu iekarot Livoniju un ka tie veidojušies pakāpeniski (tajā skaitā ideoloģizējot pareizticības lomu), jo cara militārpolitisko interešu smaguma centrs tobrīd bijusi Kazana un Astrahaņa. Taču vienlaikus tas disonē ar autora norādi turpat iepriekš, ka cara politika attiecībā uz Livoniju bijusi Maskavas lielkņazu Ivana III un Vasilija III politikas

turpinājums (73.–74. lpp.) un ka faktiski pareizticība bija mērķtiecīgas krievu imperiālisma politikas sastāvdaļa līdz kolonizēšanai (204.–205., 208. lpp.). Līdz ar to jānorāda, ka Maskavas lielkņaziste kā Lietuvas lielkņazistes un Livonijas kopējais ienaidnieks iezīmējas jau 16. gs. sākumā,²⁴ nevis tikai Livonijas kara priekšvakarā (74. lpp.). Diez vai veiksmīgs ir formulējums, ka Livonijas ordeņa lielmestrs fon Firstenbergas panāca Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Sigismunda II Augusta iesaistīšanos Livonijas iekšējās cīņās 16. gs. 50. gadu beigās (73. lpp.). Būtisks Livonijas iekšējās militārpolitiskajās cīņās bija starptautiskais aspekts – Polijas karali un Lietuvas lielkņazu Sigismundu II Augustu satrauca, viņuprāt, iespējamā Livonijas un Maskavas lielkņazistes politiskā tuvināšanās.²⁵ Tāpat arī, minot Rīgas neieņemšanu, argumentus autors smeļas tikai no krievu avotiem (100. lpp., 39. ats.).²⁶ Attiecībā uz t. s. Sigismunda Augusta privilēģiju (1561. g.), kas tiešām bija nozīmīgs dokuments muižnieku apziņā gan Vidzemē zviedru un krievu valdīšanas posmā, gan Latgalē (Inflantijas vojevodistē) (76. lpp.), vērts atgādināt: kaut faktiski vācbaltiešu muižnieki īstenoja tajā pausto, tomēr vienīgais monarhs, kurš to atzina juridiski, bija Žečpospolitas Staņislavs Augusts Poņatovskis 1764. gadā.²⁷

Noteikti niansētāk jārauga uz mazpētīto 1570.–1582. g. Maskavas varas posmu Livonijā, kad, kā norāda profesors A. Gils, norisa “Livonijas kolonizācija” (79.–80. lpp.). Kaut vai livoniešu Jirgena fon Fārensbaha vai Johanna Taubes dienēšana Ivanam IV²⁸ vai livoniešu “promaskaviskā partija”, sarunas ar Maskavu²⁹ veido ainu, kurā livoniešu un Maskavas attiecības bija sarežģītākas, nekā var šķist. Taču jebkurā gadījumā A. Gils pirmais ir mēģinājis izveidot visaptverošu priekšstatu par šo neilgo Maskavas varas posmu Livonijā no reliģijas vēstures viedokļa.

Trešās nodaļas sākumā, kura skar posmu pēc 1582. gada, noteikti noderīgs būtu

ieskats atšķirīgajos pareizticības novirzienos – attiecības starp Konstantinopoles un Maskavas patriarhātu un Žečpospolitas laicīgās varas nostāja. Faktiski autors tam piešķir, taču nesniedz plašāku ieskatu, kas lasītājam nespeciālistam noteikti ļautu labāk izprast niansas. Piemēram, ļoti interesanta ir informācija par “polisko pareizticību” (178. lpp.), kas prasītu padziļinātāku izpēti.

Noteikti ne kā pārmetums autoram, jo tas nav viņa tiešā uzmanības lokā, minams fakts, ka viņš piemin vairākus datus par 17. gs., kuri izklāstīti ļoti “tradicionāli”, taču nebūt nav tik viennozīmīgi. Būtu bijis vērts kaut vai īsumā norādīt uz Inflantijas izveidošanās īpatnībām 17. gs. 20. un vēlāk 60. gados. Pirmajā gadījumā šī Latvijas teritorijas daļa Žečpospolitas sastāvā paliek Zviedrijas neieinteresētības dēļ,³⁰ bet otrajā gadījumā nejaušības dēļ, jo gan Žečpospolita, gan Krievija bija gatavas atteikties no šīs teritorijas par labu otrai.³¹ Polijas–Lietuvas monarhu Stefana Batorija un Sigismunda III īpašumu izdales politika Pārdaugavas hercogistē kā apbalvojums par labu dienestu (126. lpp.) bija iecerēta, taču praksē nācās iecelt amatos livoniešus un atsevišķos gadījumos arī pareizticīgos Žečpospolitas šlahtiņus.³² Tāpat noteikti dziļākas izpētes vērts ir jautājums par Livonijas rekatolizācijas mērķiem (128.–129. lpp.) – vai Stefana Batorija mērķi sakrita ar jezuītu mērķiem ģeogrāfiski³³ un vai tas neslēpa sevī dziļāku konfliktu nākotnē starp laicīgo un garīgo varu par to, kurš ir vadošais Baznīcas ģeopolitisko un ticības mērķu noteicējs?

1677. gadā izveidotās Inflantijas vojevodistes pārvaldei varēja pievērsties vairāk, jo tas labāk ļautu izprast ģeopolitisko situāciju, demogrāfisko un migrācijas aspektu ietekmi uz kristīgajām konfesijām. Piemēram, jautājums par to, kā Inflantijas vojevodiste vietējā limeņa sanāksmēs (seimikos) izraudzījās Seima deputātus. Šie seši deputāti (bija gadījumi, kad izraudzījās mazāk) nepārstāvēja tautības (125. lpp.), tie

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ MĀRTIŅŠ MINTAURS, MĀRIS ZANDERS. U. c. Ārpus kolektīvās atmiņas palikušie. Rīga 2023, 104.–111. lpp.
- ² ANTONIJS POMMERS. Pareizticība Latvijā. Vēsturisks apcerējums. Rīga 2015 (1931. gada atkārtots izdevums), 6.–18. lpp.
- ³ JURIJ SAMARIN. Pravoslavije i narodnostj. Moskva 2008, s. 511–547.
- ⁴ SERGEJS SAHAROVŠ. No Latvijas vēstures. Pareizticīgā Baznīca Latgalē. Vēsturiski statistiski apraksts. Ilūkstes apriņķa baznīcas. 1. daļa. Rīga 1938 (manuskripts krievu val.), 16.–33., 248. lpp.
Tā kā S. Saharovs bija “Batkaušcīna” redzams darbinieks, tad acīmredzot bija saistīts arī ar Latvijas baltkrievu politisko darbinieku, pretrunīgo Konstantīnu Jezovītovu, kurš savukārt 20. gs. 20. un 30. gados bija Latvijas izlūkdienestu redzeslokā. OJĀRS NIEDRE, ALDIS BERGMANIS, ZINTA ĀBOLA. Latvijas izlūkdienesti, 1919–1940: 664 likteņi. Rīga 2001, 239.–241. lpp.
- ⁵ Par baltkrievu nacionālo pašapziņu un uniātismu sk.: ANTONI MIRONOWICZ. Wpływ wyznań religijnych na kształtowanie się białoruskiej świadomości narodowej w XIX wieku. In: JOANNA GETKA, JERZY GRZYBOWSKI (eds.). Tożsamość białoruska. Doświadczenia przeszłości i wyzwania teraźniejszości. W 30. rocznicę uzyskania przez Białoruś niepodległości. Warszawa 2021, s. 27–42.
- ⁶ ALEKSANDR GAVRIĻIN. Očerki istoriji Rižskoi jeparhiji. 19. vek. Rīga 1999; ALEKSANDR GAVRIĻIN. Liutsinskoje (Ludzenskoje) blagochinije Polotsko-Vitebskoi jeparhiji vo vtoroi polovine XIX – načale XX veka. Rīga 2004; deviņi rakstu krājumi: ALEKSANDR GAVRIĻIN (sost.). Pravoslavņije v Latviji. Istoričeskije očerki = Pareizticība Latvijā. Vēstures apcerējumi. 1993–2011.
- ⁷ VLADISLAVS VOLKOVŠ. Krievi Latvijā. Rīga 1996, 7. lpp.
- ⁸ ARNOLDS PODOMAZOVŠ. Vecticība Latvijā. Rīga 2001.
- ⁹ Kazimīrs Konstantīns Plāters (*Kazimierz Konstanty Plater*, 1749–1807). Kopš 1770. gada Daugavpils stārasts, 1793.–1795. gadā Lietuvas lielkņazistes pēdējais vicekanclers.
- ¹⁰ PODOMAZOVŠ, Vecticība Latvijā, 50.–69. lpp.
- ¹¹ KIRILL KOŽURIN. Staroobrjadčeskije duhovnyje centry rusko-pol'skogo pograničija v XVII–XX vv. In: ALEKSANDRS GAVRIĻINS (sast.). Latvijas vecticībnieku identitātes saglabāšanas vēsturiskā pieredze. Rīga 2014, 217.–232. lpp.
- ¹² KRISTINE ANTE. Kurzemes guberņas kristīgās draudzes 19. gs. 2. pusē: konfesionālisma iezīmes. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga 2011, 19.–28. lpp.
- ¹³ MAIJA GRIZĀNE. Pareizticība un vecticība: starpkonfesionālā integrēšana Vitebskas guberņas rietumu apriņķos 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā. Promocijas darba kopsavilkums. Daugavpils 2022.
- ¹⁴ VALDIS FRANCISKS PLENNE. Uniāti Latvijas teritorijā 17.–19. gadsimtā. In: Latvijas Arhīvi 2018, Nr. 1, 52.–94. lpp.
Internētā pieejama arī versija: <https://fsspx-fsispd.lv/baznīcas-vesture/baznīca-latvija/322-uniāti-latvija-17-19>
- ¹⁵ Piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 2598. fonds jeb t. s. Borhu arhīvs vai LNA LVVA 6984. fonds jeb t. s. Brežgo arhīvs.
- ¹⁶ REINIS NORKĀRKLS. Protestanti un austrumu kristieši Latgalē Polijas–Lietuvas valdīšanas laikā, 1582–1772. In: Ceļš 2011, Nr. 61, 147.–178. lpp., šeit 167.–176. lpp.
- ¹⁷ JÓZEF KORDZIKOWSKI, JAN JAKUBOWSKI (eds.). Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom 13(1). Warszawa 1915.
- ¹⁸ FRIEDRICH GEORG VON BUNGE (ed.). Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. Band 1, 2. Verm. Revel 1857, S. 18–72.
- ¹⁹ BOĻESLAVS BREŽGO. Latgolas inventari un generalmēreišonas zem'ū aproksti, 1695.–1784. Daugavpils 1943; BOĻESLAVS BREŽGO. Latgolas vēstures materiāli. Daugavpils 1944.
- ²⁰ STAŅISLAVS ŠKUTĀNS (sast.). Dokumenti par klaušu laikim Latgolā. [Minhene] 1974.

- ²¹ Saimnieciskās vēstures kontekstā šie materiāli izmantoti: EDVARDS SELIŠKA. Polijas–Lietuvas (Žečpospolitas) Inflantijas vojevodistes (1677–1772) nodokļu un ienākumu jautājums. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture 2022, Nr. 13/14, 61.–78. lpp.
- ²² EDGARS DUNSDORFS, ARNOLDS SPEKKE. Latvijas vēsture 1500–1600. Daugava 1964; EDGARS DUNSDORFS. Latvijas vēsture 1600–1710. Daugava 1962; VASĪLJS DOROŠENKO. Rīga Livonijas kara laikā (1558.–1583. g.), Rīga Polijas valsts sastāvā, “Kalendāra nemieri”. In: TEODORS ZEIDS (sast.). Feodālā Rīga. Rīga 1978, 126.–145. lpp.
- ²³ ANNA ZIEMLEWSKA. Ryga w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej (1581–1621). Toruń 2008.
- ²⁴ Ibidem, s. 34.
- ²⁵ Ibidem, 35–36. Padomju historiogrāfijas skatījumā savukārt Ivana IV iebrukumu Livonijā 1558. gadā pilnībā attaisnoja bažas par Livonijas–Polijas un Lietuvas savienību pret Maskavu. VASĪLJS DOROŠENKO. Livonijas karš un tā sekas. In: ALEKSANDRS DRĪZULIS (sast.). LPSR vēsture. 1. daļa. Rīga 1986, 65. lpp. Salīdzinājumam sk.: LEONARD DERBOV. Bor'ba Russkogo gosudarstva za Pribaltiku i Belorussiju v 60-h godah XVI v. In: MARK PERSOV (ed.). Učenyje zapiski Saratovskogo gosudarstvennogo universiteta. Har'kov 1956, Tom 47, S. 149–181.
- ²⁶ Salīdzinājumam sk. vācu autoru pētījumus: ZIEMLEWSKA, Ryga, s. 53–54.
- ²⁷ EDVARDS SELIŠKA. Inflantijas (Latgales) muižnieki Žečpospolitas politiskajos notikumos (1677–1764). In: ALĪNA ROMANOVSKA (sast.). Vācieši Latgales teritorijā 16. gs. – 20. gs. sākumā: vēsture un recepcija. Kolektīvā zinātniskā monogrāfija. Daugavpils 2021, 43.–83. lpp., šeit 49. lpp.
- ²⁸ EDVARDS SELIŠKA. Konfesionālās piederības nozīmes augstāko un stārstu amatu sadalē Pārdaugavas hercogistē (1582–1629) analīze. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2023, Nr. 1, 29.–62. lpp., šeit 49., 51. lpp.
- ²⁹ DOROŠENKO, Rīga Livonijas kara laikā, 128. lpp.; ZIEMLEWSKA, Ryga, s. 53–54.
- ³⁰ MARIUSZ BALCEREK. Narodziny polskich Inflant. Walki o Dyneburg w latach 1625–1627. In: KAROL ŁOPATECKI, WOJCIECH WALCZAK (eds.). Inflanty Polskie. Białystok 2012 (Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, Tom 3), s. 125–138.
- ³¹ JAN ANTONI CHRAPOWICKI. ANDRZEJ RACHUBA, TADEUSZ WASILEWSKI (eds.). Diariusz, Część II, 1665–1669. Warszawa 1988, s. 261–263.
- ³² SELIŠKA, Konfesionālās piederības nozīmes, 35.–41. lpp.
- ³³ GVIDO STRAUBE. “Poļu pretreformācija” – mērķi un realitāte. In: Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki 72, 2008, Nr. 4, 19.–23. lpp.
- ³⁴ KRZYSZTOF MIKULSKI, ANDRZEJ RACHUBA, ANTONI GAŚIOROWSKI (eds.). Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku: spisy. Kórnik 1994, s. 19–20.
- ³⁵ SELIŠKA, Inflantijas (Latgales) muižnieki, 67. lpp.
- ³⁶ ZEMEC. Kazennye imenija v Kurljandskoj gubernii Vopros o Russkoj kolonizacij nazvannoj gubernii. Vilna 1913, s. 6, 11, 14, 16, 23, 28, 36; JAKOV LUDMER. Spravočnaja kniga po Kurljandskoj gubernii, 1901 goda. Mitava 1901, s. [47–49]; BOGUSŁAW DYBAŚ. Uwagi na temat elity wojewodztwa inflanckiego w XVII–XVIII wieku. In: JERZY URWANOWICZ, EWA DUBAS-URWANOWICZ, PIOTR GUZOWSKI (eds.). Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Białystok 2003, s. 243–253, here s. 249–252.
- ³⁷ Laudum sejmiku przedkonwokacyjnego w Dyneburgu 06.02.1764 (Inflantijas seimika lēmumi deputātiem uz seimu pirms karaļa vēlēšanām). In: BOGUSŁAW DYBAŚ, PAWEŁ A. JEZIORSKI, TOMASZ WIŚNIEWSKI (eds.). Szlachta polsko-inflancka wobec przelomu. Materiały z Dyneburskich Akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775. Toruń 2018, s. 165–170, here s. 167.
- ³⁸ Gedeona fon Borha paziņojums [poļu val.], 04.04.1672. LNA LVVA, 2598-1-13, 1–1v. lp.
- ³⁹ BOGUSŁAW DYBAŚ. Sejm pacyfikacyjny w roku 1699. Toruń 1988, s. 177, 246.
- ⁴⁰ Jana Augusta Hilzena runa Seimā [poļu val.], b. d., 1744. Lietuvas valstybės istorijos archyvas, Vilņa, 1276-1-31, 2. lp.

- ⁴¹ ŁUKAZS WRÓBEL. Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku. Toruń 2022.
- ⁴² Latviešu literatūrā Hilzeni parādās izglītības vēstures kontekstā: ANDREJS JOHANSONS. Latvijas kultūras vēsture. Rīga 2011 (1975. gada atkārtots izdevums), 473. lpp.
- ⁴³ Instrukcija inflantiešu deputātiem uz 1730. gada Seimu [poļu val.], 23.09.1730. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F-198-15, 11. lp.; Instrukcja posłom na sejm koronacyjny, obranym na sejmiku w Dyneburgu, 29.10.1764 (Instrukcijas Inflantijas deputātiem uz kronēšanas seimu). In: Szlachta polsko-inflancka, s. 186–197, here s. 193; ROBERTAS JURGAITIS, ADAM STANKEVIČ, ASTA VERBICKIENĖ. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790) [The Dietine Instructions of the Grand Duchy of Lithuania (1788–1790)]. Vilnius 2015, pp. 379–380; BOLESŁAVS BREŽGO. Latgolas Pagōtne. I daļa. Daugavpils 1943, 167.–170. lpp.